

IŠŠŪKIAI ŠVIETIMUI TVARUMO KONTEKSTE:

TAU ĮNAŠAS Į VALSTYBĖS KŪRIMĄ

prof. Nijolė Petronėlė Večkienė

TAU Kauno apskrities filialas

Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Socialinio darbo katedra

Pranešime buvo siekiama atskleisti Trečiojo amžiaus universitetų (TAU) svarbą *tvarumo* siekiančioje valstybėje. Šiame pranešime *tvarumas* suprantamas, kaip kultūros tęstinumas, visuomenės stabilumas ir atsparumas. Pranešimą sudaro trys dalys. Pirmoje dalyje, analizuojamas kaitos – nuolatinių pokyčių, poveikis žmogaus ir valstybės gyvenimui. Akivaizdu, kad kaitos laikotarpiu *mokymasis visą gyvenimą* tampa būtinybe. Antroje dalyje, aptariami svarbiausi mokymosi ir raštingumo bruožai, pabrėžiant naujojo raštingumo sampratą XXI a. Atsižvelgiant į tai svarstomas TAU vaidmens, TAU misijos klausimas trečioje pranešimo dalyje. Šioje pranešimo dalyje laikomasi nuostatos, kad TAU veikla gali būti suprantama, kaip senėjančio žmogaus aktyvumo ir *socialinio dalyvavimo* sąlyga.

1. Su kokiais iššūkiais susiduriame?

Daugiakultūriškumas, tarpdisciplininis XXI a. visuomenės pobūdis sąlygoja įtampas ir susikalbėjimo problemas tarp kartų, kelia pavojų senėjančiam žmogui. Viena vertus, tarpkultūrinis kontekstas, informacinės technologijos sukuria globalias saviraiškos, socialinio dalyvavimo galimybes. Kita vertus, galimybių įsisavinimas reikalauja naujų žinių, naujų gebėjimų. Priešingu atveju, tiek konkretūs žmonės, tiek visa visuomenė, tiek kultūra atsiduria socialinės atskirties pavojuje, patiria marginalizaciją. Minėtą pavojų padidina bendruomeniškumo praradimas.

Žmonės gyvena bendruomenėse, kurios egzistuoja dėka socialinių ryšių, tačiau dominuojančios ekonominės, politinės ar socialinės jėgos juos ardo. Žmonių sveikata ir gerovė nyksta dėl nelygybės ir nestabilios aplinkos, salygojamos klimato pokyčių, užterštumo, karų, gamtinių kataklizmų, smurto, neadekvačios tarptautinės ir nacionalinės atsakomybės. Socialinio darbo tyrėjas V. Lorenz teigia, kad Europos šalyse stebimi trys pokyčių tipai: ekonomikos diktatas ir jo salygojami ideologiniai bei metodologiniai pokyčiai. *Ekonomikos diktatas* išryškina prieštaravimus tarp mokymosi visą gyvenimą organizavimo, socialinių paslaugų teikimo ir privatizavimo proceso šiose srityse. Tai reiškia, kad valstybės vaidmuo, jos įtaka rinkai silpnėja, o tai iššaukia ideologinius pokyčius. Minėti pokyčiai susiję su politiniais sprendimais, kuriais remiantis atsakomybė už sveikatos priežiūrą, švietimą, socialinių problemų sprendimą perkeliama asmeniui, šeimai, bendruomenei.

Dėl valstybės „atsitraukimo“ stebimi *metodologiniai pokyčiai* sveikatos priežiūros, švietimo ir socialinių paslaugų srityse. Paslaugos tampa vis labiau komercinėmis, tačiau daugėja

žmonių, kurie neturi finansinių galimybių šias paslaugas pirkti. Tai sąlygoja vis gilėjančią socialinę poliarizaciją Lietuvoje ir Europoje – visuomenės tampa rizikos visuomenėmis. Žmonės išgyvena *neriekalingumo jausmą*, kuris yra vienas iš didžiausių barjerų, trukdančių dalyvauti visuomenės gyvenime, bet kokioje veikloje. Tokiu atveju palaikymas, socialinių ryšių išsaugojimas, grupės narių bendravimas būtinas, nes gali padėti įveikti kliūtis, trukdančias dalyvauti. Todėl organizuojant TAU veiklą tikslinga atsižvelgti į trejopą sąveiką: *pasitikėjimas, iššūkiai, palaikymas*. Taip sukuriamas teigiamo vystymosi ciklas, sąlygojantis bendradarbiavimo ir socialinių ryšių plėtotę.

2. Su kokiomis kliūtimis susiduriame?

Raštingumo, šiuolaikine plačiąja prasme, stoka gali būti pagrindinis barjeras, kuris trukdys dalyvauti mokymosi visą gyvenimą programose, bendruomenės veikloje. Dauguma pagyvenusių ir senų žmonių nėra patyrę žinių, informacinės visuomenės apraiškų galios. Jie gali nesuvokti ryšio tarp savojo gyvenimo kokybės ir žinių apie sveikatą, psichologinius, socialinius dėsningumus bei nacionalinius ir globalinius pokyčius. Požiūris į TAU veiklą Lietuvoje leidžia teigti, kad netgi politikai, išsilavinę žmonės nelabai aiškiai suvokia mokymosi visą gyvenimą būtinybę ir vertingumą. XXI amžiaus *raštingumo* tema beveik nesvarstoma viešojoje erdvėje.

Apibendrinus tyrimų rezultatus sveikatos priežiūros, švietimo ir socialinio darbo srityse, atsiskleidžia keletas svarbių mokymosi krypčių, kaip galimų mokymosi programų vykdomų TAU. Visų pirma svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad žinių ekonomikos visuomenėje, kurios apraiškas stebime, suaugusių, dirbančių žmonių gerovė, gyvenimo kokybė priklauso nuo jų gebėjimų konkuruoti. Todėl kaip atsvara, visuomenėje turėtų būti išsaugomos ir ugdomos vertybinės nuostatos. Tai uždavinys TAU kartai, kuri nedalyvauja rinkos santykių veikiamoje konkurencinėje kovoje. Šių universitetų bendruomenės narių (dėstytojų, studentų, organizatorių) savanorystės dėka mokymasis sudaro galimybes dalyvauti socialinėje, politinėje veikloje, kuri leidžia užtikrinti tolygią žinių ir vertybių svarbą bei dermę.

Emocinės kompetencijos ugdymui turėtų būti skiriama tiek pat dėmesio, kaip ir kognityvinių gebėjimų lavinimui, jei siekiama visumiškumo ir dermės, siekiama *tvarumo*. Tai dar viena mokymosi kryptis TAU. Emocinė kompetencija būtina lavinant darbo grupėje gebėjimus, kurie būtini palaikant ir plėtojant tarpusavio santykius. Pastarieji taip pat turėtų būti lavinami nuosekliai ir sistemingai, ne tik taikant trumpalaikį komandinį darbą.

Gyvenimas XXI a. reikalauja kūrybiškumo; gebėjimo analizuoti ir stebėti, dirbti komandose, susitvarkyti su pokyčiais; dalyvauti skirtingų organizacijų bendradarbiavimo programose. Kiekvienam bendruomenės nariui tenka spręsti problemas, rizikuoti, pasitikėti kitais, dalyvaujant bendroje veikloje. Todėl labai svarbu suprasti aplinkos pokyčius ir jų padarinius ne tik vietos

bendruomenėje, bet ir Lietuvoje, Europoje, pasaulyje. Visuomenės senėjimas naujojo *raštingumo* tema padaro ypatingai svarbia, nes kintant demografinėi situacijai, keičiasi visuomenės struktūra ir vertybės.

3. TAU misija kaitos ir tvarumo kontekste

TAU bendruomenėje slypi vystymosi galimybė, o vyresniosios kartos ekonominis atsitraukimas nėra socialinis atsitraukimas. TAU bendruomenės narių mokymasis, dalijimasis patirtimi, sukaupta specifinėse gyvenimo ir darbo situacijose, užtikrina vystymosi galimybes. Veikla, grindžiama savanoryste ir bendradarbiavimu, socialiniais ryšiais, sociologijoje vadinama socialiniu kapitalu. *Socialinis kapitalas*, kaip išteklius, kurį bendradarbiaudami kuria žmonės, TAU veiklą padaro įmanoma. Tokioje veikloje esminė yra kiekvieno asmens komunikacinė kompetencija, t.y. gebėjimas kurti ir palaikyti santykius, kaip „tiltą“ tarp kartų, derinant interesus, pasidalinant atsakomybe, galia.

Individualų senėjimą įtakoja ne tik asmeniniai, bet ir istoriniai, kultūriniai, politiniai, organizaciniai veiksniai ir jų kaita bendruomenėje. Tokiomis aplinkybėmis būtinas mokėjimas sistemiskai mąstyti, kurti bendras perspektyvas, pasižymėti „atviru protu“, būti lyderiu savo gyvenime. Tačiau dabartinėje situacijoje stebimi: tradiciniai Lietuvos kultūroje vyravę požiūriai į senatvę; globalizacijos, socialinių transformacijų bei 50-ies metų tarybinio periodo ir emigracijos padariniai. Visa tai komplikuoja senų žmonių prisitaikymą naujojoje socialinėje erdvėje. Jie sunkiai randa savo vietą naujoje socialinėje struktūroje, naujoje socialinėje pozicijoje, į kurią patenka, prarasdami pagrindinius gyvenime turėtus vaidmenis.

Formalių taisyklių kaita veikia mentalines struktūras, veikia mūsų mąstymą, kuris nebūtinai kinta taip pat sparčiai, kaip ir socialinės struktūros. Tai gali nulemti senstančio žmogaus požiūrį į savo vaidmenį visuomenėje ir jaunų žmonių požiūrį į senatvę. Skirtingos patirtys, skirtingi suvokimai ir siekiai kartų „susikalbėjimo“ bei solidarumo temą padaro ypatingai aktuali, reikalaujančia naujų iniciatyvų.

Visuomenės senėjimas, intensyvus multikultūriškumas, rinkos ekonomikos diktatas didina socialinės rizikos pavojų. Formuojasi dvi visuomenės: „Pilkoji visuomenė“ (senyvo amžiaus asmenys, kurių patirtis Lietuvoje nėra reflektuojama, nėra įvertinta); „Žalioji visuomenė“ (jaunimo grupė, pasižyminti didžiule požiūrių ir patirties įvairove, stokojanti socialinio dalyvavimo motyvacijos). Skirtingi prioritetai, gyvenimo būdas, skirtingos mokymosi galimybės ir problemos, kitoks santykis tarp ekonominio ir žmogiškojo kapitalo, sąlygoja kartų solidarumo problemą. Jos sprendimas tiesiogiai susijęs su TAU misija ir veikla.

Apibendrinant išryškėja esminis TAU, kaip nevyriausybinių švietimo organizacijos, reikšmingumas žmogaus ir valstybės gyvenime. TAU kaip „tilto“ tarp kartų, kaip tvarumo plėtotės galimybės svarbą atskleidžia žemiau pateikiamos įžvalgos.

Kartų solidarumo problemos situacijoje akivaizdi *TAU atsakomybė* – inicijuoti ir palaikyti saugią socialinę aplinką. Mokslinėje literatūroje tai vadinama *vienybės aplinkos* kūrimu (unity environment, Tomlinson). Kuriant vienybės aplinką svarbi TAU bendruomenės narių individuali profesinė ir gyvenimiškoji patirtis, organizatorių ir dėstytojų tarpdisciplininis bendradarbiavimas. *Vienybės aplinkos kūrimas* bendruomenėje sudėtingas uždavinys, nes spartūs pasikeitimai, šiuolaikinės visuomenės beasmeniškumas atneša praradimo, prarastų socialinių ryšių pojūtį, nesusikalbėjimą tarp kartų, tapatybės problemas (klausiamo savęs: *kas AŠ?*).

Bendruomenės, dalyvavimo, savipagalbos idėjų akcentavimas leidžia teigti apie TAU įgyvendinamų programų reikšmingumą. TAU užtikrina galimybes senėjančiam žmogui mokytis, gyventi ir veikti naujomis sąlygomis, kitokioje visuomenėje. Bendruomeniškumo išsaugojimas TAU veiklos dėka leidžia praplėsti socialinius ryšius tarp skirtingų žmonių, tarp skirtingų kartų, susigrąžinti meilę, bendravimą ir giminystės pojūtį realioje socialinėje aplinkoje. Bendruomenė, kurioje formuojasi ir veikia TAU ir kitos NVO (asociacijos, sąjungos, klubai), gali tapti vienybės aplinka, įgalinančia kūrybą, skatinančia savo narius aktyviai dalyvauti visuomenės problemų sprendime.

TAU veiklos reikšmingumas, visų pirma, gali būti apibūdinamas saugumo pojūčiu. Kai grupė savanorių organizuoja TAU veiklą, dalyvauja joje, tai suteikia saugumo jausmą bendruomenės nariams. Taip užtikrinama bendravimo galimybė – žmonės pasidalina bendra patirtimi, žiniomis, idėjomis, pabūna kartu. Tai sukuria palaikymo jausmą, stiprina ryšius. *Priklausymas grupei* stiprina žmogaus savivertę. Jei grupė susilaukia teigiamo įvertinimo, jos nariai džiaugiasi sėkminga veikla, jų savivertė stiprėja. Čia svarbios TAU neformalios grupės. Jos atsiranda spontaniškai ir atliepia psichosocialinius žmonių poreikius. Jose išryškėja ir plėtojami ryšiai, santykiai, vyksta atsakomybės ir galios pasidalijimas, skatinama savanoriška veikla, palaikomas socialinis dalyvavimas. Tai byloja apie TAU vaidmens reikšmingumą, plėtojant savanorystę.

Savanorystė Lietuvoje atgimė atgavus nepriklausomybę, kai pradėjo atsikurti ir naujai kurtis nevyriausybinės organizacijos (NVO), kurios siekė pakeisti esamą situaciją. Dažnai tai buvo slauga, socialinė pagalba šeimoms, vaikams, seneliams, neįgaliesiems. NVO veikla atskleidžia naujas realias ir virtualias pagyvenusių žmonių socialinio aktyvumo galimybes, leidžia stiprinti kartų ryšius, mažinti socialinės atskirties pavojų. TAU veikla skatina *dialogą ir bendradarbiavimą*, o tai bendruomeniškumo išsaugojimo ir savanoriškos veiklos sėkmės sąlyga. Bendruomenėje, kurioje džiaugiamasi narių ir jų patirties skirtumais, kurioje įvairi veikla yra kūrybingumo, jėgų ir džiaugsmo šaltinis, jos nariams būdingas aktyvumas, kompetencija, saviugda, dalyvavimas, tarpasmeninė bei tarpgrupinė komunikacija, parama bei palaikymas. Tokioje vienybės aplinkoje, individualių ir socialinių, kultūrinių kliūčių, istorinių lūžių įveikimas žmogui įgauna kitokią – sudėtingos, bet įdomios gyvenimo kelionės prasmę.